

В статті на основі невідомого раніше корпусу архівних документів із московських хранилищ в научний оборот вводиться інформація про діяльність крупного центру по изучению истории и этнографии крымских татар, караимов в 1920-е годы – Центрального музея Тавриды. Анализируется научное наследие А. И. Полканова, Н. Л. Эрнста, А. Я. Исаковой.

У.К. Мусаєва

ЕТНОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦЕНТРАЛЬНОГО МУЗЕЮ ТАВРИДИ: ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті на підставі нового корпусу архівних джерел із московських архівосховищ до наукового обігу введено інформацію про діяльність одного з центрів із вивчення історії та етнографії кримських татар, караїмів у 1920-ті роки – Центрального музею Тавриди. Проаналізовано наукову спадщину О. І. Полканова, М. Л. Ернста, А. Я. Ісакової.

U.K. Musajeva

THE ETHNOGRAPHIC RESEARCH OF THE CENTRAL MUSEUM OF TOURED: HISTORIOGRAPHY OF ASPECT

The article introduces to the scientific usage information about the activity of a large research center in Crimean Tatar history and ethnography, Karate's in the 1920s in Central museum of Toured from the previously unknown corps of archival documents from Moscow depositories. A. I. Polkanov, N. L. Ernst, A. Y. Ishakova is scientific heritage is analyzed.

Стаття надійшла до редакції 2.06.2010

УДК 37.017.4

*Кузьменко О. В.
м. Харків, Україна*

ВИВЧЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКИХ ПРАВ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ США

Вчителями США накопичено корисний досвід організації вивчення Конституції молодшими школярами на уроках громадянства. Ця публікація має на меті ознайомити педагогів України зі змістом четвертого розділу підручника, що використовується в сучасному навчально-виховному процесі американської школи [1].

РОЗДІЛ 4 (уроки 16–20). Тема: *Як Конституція забезпечує твої основоположні права?* Школярам кажуть, що матеріал цього розділу дозволить їм ознайомитися з основними правами громадян США, гарантованими Конституцією, Біллем про права, пізнішими поправками. Звертається увага на те, що вивчатися будуть такі права: на свободу вираження; на свободу віросповідання; на рівність; на справедливість; на участь у виборах. Урок 16. Тема: *Як Конституція забезпечує твоє право вільно висловлюватися?* Мета: зрозуміти важливість свободи слова; пояснювати, в яких випадках можуть

встановлюватися обмеження щодо цієї свободи. • Питання 1 уроку. *Що значить свобода виражати себе?* Школярам пропонують скласти перелік найважливіших свобод. Вказується, що більшість американців в цей перелік включили би свободи: слова, друку, зібрання, звернення. Пояснюється зміст кожної з цих свобод. Зауважується, що згадані свободи є з точки зору американської Конституції складовими більш широкого поняття – свободи виражати себе. Нагадується, що свобода виражати себе сформульована в першій поправці до Конституції. • Питання 2. *В чому полягає значення свободи виражати себе?* Учням наводять такі доводи: ця свобода є важливою складовою демократії; вона сприяє розвитку особистості; розширяє наші знання; зменшує конфлікти в суспільстві. Кожен з цих доводів стисло пояснюється. Наприклад, в першому випадку звертається увага дітей на необхідність для виборця отримувати різноманітну інформацію для порівняння поглядів політиків. • Питання 3. *Чому свобода виражати себе потребує захисту?* Школярам кажуть, що в історії їх країни було чимало випадків, коли влада перешкоджала громадянам поширювати нові ідеї, переслідувала їх за критику дій уряду. Наводиться приклад, як в колонії Массачусетс в 1660 р. жінка Мері Дайер була страчена пуританами за критику рабства, війн та смертної кари. • Питання 4. *Чи доцільно в деяких випадках обмежувати свободу виражати себе?* Учнів запитують, чи можна жартома кричати «пожежа» в переповненому театрі? Чи можна повідомляти представникам інших держав військову таємницю? Пропонується навести власні приклади ситуацій, коли необхідно обмежити свободу, про яку йдеться. Школярам пропонується проблемне завдання на тему: *В яких випадках доцільно обмежити свободу виражати себе?* Викладається історія про групу чорношкірих учнів, які в 1961 р. вирішили провести в штаті Південна Кароліна демонстрацію проти сегрегації в школах. Повідомляється, що чимало перехожих зупинилося подивитися на демонстрантів, дехто виражав невдоволення їх діями. Поліція, побоюючись масового порушення громадського порядку, вимагала від учасників акції протесту розійтися. Демонстранти не підкорилися, за що були ув'язнені та оштрафовані. Вони вважали, що таким чином влада порушила їх право на свободу слова та зібрання. Демонстранти та їх батьки апелювали до Верховного суду, звертаючи увагу на те, що під час акції вони не перешкоджали руху транспорту та пішоходів. Після ознайомлення з цією історією школярам пропонується відповісти, попрацювавши в групах по 3-5 людей, на такі запитання: чи слід громадянам мати право робити те, що робили учасники демонстрації? Чи є різниця між висловлюванням думок та оприлюдненням їх за допомогою транспарантів, плакатів з точки зору сприйняття цієї інформації оточуючими? Чи може поліція перешкоджати громадянам висловлювати свої погляди або оприлюднювати їх за допомогою транспарантів на тій підставі, що це дратує оточуючих? Припустимо, що невеличка група учасників мітингу виражає незгоду із промовцем, спробує завадити йому. Чиї права в цій ситуації повинна захищати поліція? Після обговорення перелічених запитань кожна група доповідає класу свої відповіді. Вимагається, щоб відповіді були аргументованими. Запитання та завдання для закріплення матеріалу уроку: *які свободи входять до складу права виражати себе, гарантованого першою поправкою до Конституції? Наведіть приклади використання громадянами кожної такої свободи. Який з наведених вище доводів на користь значення свободи виражати себе уявляється вам найважливішим? Чому? В яких життєвих ситуаціях, на ваш погляд, доцільно обмежити свободу виражати себе? Наведіть приклади. У чому полягають позитивні та негативні сторони права людини вільно висловлюватися або письмово викладати свої думки? Поясніть терміни: свобода виражати себе, смертна кара, сегрегація.*

Урок 17. Тема: *Як Конституція гарантує твоє право на свободу віросповідання?*
Мета: зрозуміти важливість свободи релігії; пояснювати, як саме Конституція забезпечує право на свободу совісті; усвідомлювати, за яких обставин і чому це право може обмежуватися владою. • Питання 1: *Перша поправка до Конституції гарантує свободу релігії.* Школярам цитують фрагмент згаданої поправки, відповідно до якої Конгрес не може вводити офіційну релігію. Звертається увага на те, що на думку батьків-засновників людина може сповідувати будь-яку релігію або не бути віруючою взагалі. Головне, щоб її поведінка не спричиняла шкоди оточуючим. • Питання 2. *Чому релігійна свобода здавалася батькам-засновникам дуже важливою?* Вказується, що більшість населення в перших американських колоніях були протестантами. Непоодинокими були випадки переслідування людей, які сповідували іншу релігію. Інколи представників іншої віри страчували. Учням наводять історичні приклади. Зауважується, що за часів війни за незалежність в Північній Америці вже проживали люди з різноманітними релігійними поглядами. Поступово в американському суспільстві сформувалося толерантне ставлення до іншої позиції в згаданій сфері. Звертається увага на те, що релігійний примус зазіхає на право людини та загрожує суспільному благу. Школярам кажуть, що на думку Д. Вашингтона релігійні переконання позитивно впливають на особистість. Водночас він заперечував проти того, щоб релігійне навчання та виховання учнів в школах здійснювалося за державний кошт. • Питання 3. *Що таке свобода релігії?* Повідомляється, що в США існують різні тлумачення цього поняття. Ставиться запитання: чи означає свобода релігійних переконань те, що в державних школах не повинна промовлятися молитва? Школярам пропонується проблемне завдання на тему: *Молитва в державних школах.* Для його виконання слід розділитися на групи по 3-5 людей та ознайомитися із наступною історією. В 1958 р. одна з рад з питань освіти штату Нью-Йорк постановила, щоб учні середніх шкіл під керівництвом вчителів щоденно вголос промовляли молитву. Тим учням, які цього не бажали, дозволялося вийти з класу або тихо сидіти. Батьки кількох школярів оскаржили це рішення в суді. На їх думку така практика в державних школах порушує право дітей на свободу релігійних переконань. Батьки доводили, що молитися слід вдома і в церкві. Шкільна молитва, вважали вони, буде породжувати певний тиск на їх дітей, бо відмова брати участь в цьому заході могла негативно сприйматися однокласниками. Учням пропонується для обговорення в групах такі запитання: Припустимо, що ваш вчитель вважає за доцільне щоденно під його керівництвом вголос промовляти певну молитву. Чи буде це порушенням вашої релігійної свободи? Чи завадить така практика вам сповідувати іншу релігію або не сповідувати жодної? Вчителі отримують в державних школах заробітну плату з державного бюджету. Чи означає згадане рішення ради з освіти, що держава фактично підтримала певну релігійну конфесію? Чи вважаєте ви правильним, якщо держава буде фінансово підтримувати церкву? Якщо така підтримка буде однаковою для усіх релігійних конфесій? Чи порушила рада з освіти Конституцію США? Після обговорення запитань групи повідомляють класу свої аргументовані відповіді. • Питання 4. Чи має право держава обмежувати вашу свободу віросповідання? Зазначається, що уряд не має права нав'язувати громадянину певну релігію, в тому числі змушувати школярів промовляти молитву. • Питання 5. *Чи може уряд обмежувати вашу релігійну діяльність?* Учням кажуть, що таке можливо, якщо ця діяльність загрожує здоров'ю людей або їх спільному благу. Наприклад, школярі зобов'язані зробити щеплення, незважаючи на ставлення до цього релігійного віровчення. Також влада може заборонити обряди, пов'язані з використанням смертельно небезпечних змій. Повідомляється, що в американському суспільстві існують як схвальне, так і

негативне ставлення до таких обмежень. Підкреслюється, що в США громадяни можуть сприяти ухваленню законів, які гарантують свободу релігійної діяльності. Також американці мають можливість захищати право на релігійну діяльність в суді. Запитання та завдання для закріплення матеріалу уроку: чому батьки-засновники вважали за необхідне закріпити в Конституції право на свободу віросповідання? Що означає формулювання: «Конгрес не може ухвалювати законів, які запроваджують певну релігію або перешкоджають свободі віросповідання?». Припустимо, існує релігійна громада, яка практикує людські жертвопринесення. Чи слід заборонити таку релігійну діяльність? Чи може людина, яка не вірить в бога, мати рівні права з віруючими громадянами? Чи слід дозволяти невіруючим посідати посади в органах влади нарівні з віруючими? Припустимо, певна релігійна громада застосовує гучне промовляння молитов вночі на вулицях. Чи доцільно заарештувати таких громадян за порушення тиші? Чи може держава за кошт платників податків фінансово підтримувати певні релігійні конфесії? Чи слід дозволяти релігійним громадам використовувати помешкання державних шкіл для релігійного навчання після закінчення уроків? Поясніть терміни: переслідування за віру, свобода віросповідання.

Урок 18. Тема: Як Конституція забезпечує рівність прав кожного з вас? Мета: зрозуміти, яким чином чотирнадцята поправка до Конституції гарантує рівноправ'я громадян. Пропонується проблемне завдання на тему: Що таке рівність прав? Клас ділиться на групи по 3-5 учнів, які обговорюють наступні змодельовані ситуації. Завдання: визначити, чи має місце в цих ситуаціях рівність громадян. Групи повідомляють класу свої відповіді. *У вашому штаті діє закон, відповідно до якого чорношкірі та білі діти мусять відвідувати різні школи. У вашому місті влада забороняє жити в певному його районі родинам, що не належать до тієї або іншої релігії. У вашому штаті забороняється укладати між собою шлюб представникам різних рас. Ваше міське управління поліції відмовляється приймати жінок на службу в поліції. Чоловіки, що працюють в органах влади вашого штату, отримують більшу заробітну плату, ніж жінки, які посідають аналогічні посади.*

• Питання 1. *Чотирнадцята поправка до Конституції та рівність громадян.* Школярам кажуть, що згадана поправка була ухвалена з метою подолати расову дискримінацію. В ній, зокрема, говориться, що влада штату гарантує кожному рівний захист з боку закону. Вказується, що навіть прийняття в 1868 р. цієї поправки не покінчило із нерівноправ'ям за ознакою кольору шкіри. Наводяться приклади сегрегації, в тому числі в школах. Зауважується, що Верховний суд США в той час лояльно ставився до такого явища, бо не вважав його порушенням Конституції. На думку суду сегрегація не суперечила ідеї справедливості, якщо різні громадські місця та заклади для білих і чорношкірих створюють однакові умови життя громадян.

• Питання 2. *У чому полягає важливість судової справи «Браун проти шкільної ради»?* Розповідається про чорношкіру першокласницю з штату Канзас Лінду Браун, яка в 1954 р. збиралася йти в школу. З причини кольору шкіри дівчинці треба було відвідувати школу, яка знаходилася дуже далеко від дому. Але поблизу знаходилася школа для білих, в якій родині Браунів відмовили. Батьки першокласниці оскаржили відмову у суді. Разом зі своїм адвокатом батько та мати дівчинки доводили, що роздільні школи не забезпечують рівного доступу до освіти. В тому році Верховний суд США заборонив сегрегацію в школах.

• Питання 3. *Припинення дискримінації.* Повідомляється, що згадане рішення Верховного суду зустріло істотний опір в багатьох штатах. Зокрема, губернатор Арканзаса наказав не пускати чорношкірих дітей в «білі» школи. Звертається увага на те, що президенту США Д. Ейзенхауеру знадобилося використовувати війська для забезпечення принципу змішаного навчання. Вказується, що це рішення суду сприяло

подоланню расової дискримінації в інших, крім шкільної освіти, сферах життя американців. Успішна боротьба чорношкірих батьків за права Лінди Браун активізувала рух за громадянські права жінок, корінних американців, інвалідів, літніх людей, молоді. Запитання та завдання для закріплення матеріалу уроку: Чому справа Лінди Браун мала велику важливість для країни? Чи вплинула ця справа на стан речей в школах вашого населеного пункту? Чи повинні люди мати право мешкати там, де вони хочуть, незалежно від своєї расової належності? Чи може більшість населення у вашому населеному пункті заборонити проживати тут представникам певної раси, релігії, вікової категорії? Чи повинні всі люди незалежно від кольору шкіри, статі та релігії мати рівні можливості працевлаштування? Чи достатньо лише змінити Конституцію або прийняти відповідний закон, щоб одразу подолати дискримінацію? Чи повинні пересічні громадяни, зокрема, школярі, робити все можливе задля подолання цього явища? Поясніть терміни: чотирнадцята поправка, дискримінація, рівність перед законом.

Урок 19. Тема: Як Конституція гарантує вам справедливе ставлення з боку влади? Мета: зрозуміти, як Конституція забезпечує громадянам неупереджене ставлення з боку уряду; пояснювати, як «передбачений законом порядок» гарантує захист життя, свободи і власності від можливих незаконних дій та рішень посадових осіб. • Питання 1: *Що значить положення Конституції про «передбачений законом порядок»?* Школярам кажуть, що лише тоді рішення та дії представників влади можуть бути справедливими, коли посадові особи неухильно дотримуються певних процедур, встановлених законом. Наприклад, якщо людину звинувачують у вчиненні злочину, то вона має право на правову допомогу адвоката. Якщо службова особа позбавляє її такої допомоги, то це є випадком порушення «передбаченого законом порядку». Учням говорять, що поза межами встановлених законодавством процедур громадянин не може бути позбавлений життя, волі, власності. Пропонується проблемне завдання на тему: *В яких випадках слід мати право на адвоката?* Застосовується описана вище методика групової навчально-пізнавальної діяльності. Школярі вивчають текст: *Судова справа Гідеон проти Вейнрайта*. В ньому розповідається, як в 1963 р. громадянин Кліренс Гідеон був звинувачений в дрібній крадіжці в Флориді. Це був п'ятдесятирічний чоловік, що не мав юридичних знань. Він попросив суддю надати йому адвоката, оскільки не мав коштів, щоб зробити це. Суддя пояснив підсудному, що безкоштовно захисник надається державою лише вбивцям. В ході судового процесу Гідеону прийшлося захищати себе, використовуючи права адвоката. Зокрема, він виступав із промовою перед присяжними, брав участь у допиті свідків, подавав клопотання. Присяжні визнали його винним. Відбуваючи покарання у в'язниці, він звернувся до Верховного суду. Гідеон стверджував: право на адвоката, що надається державою, мусять мати не лише вбивці, а й усі обвинувачені, яким загрожує ув'язнення. Питання, на які відповідатимуть школярі, ознайомлячись із наведеним текстом: Чи слід було надати Гідеону адвоката за кошт держави? Чи значить право на адвоката те, що держава зобов'язана забезпечити його послуги всім підсудним, які не мають для цього коштів? Чи слід надавати за рахунок держави адвоката порушникам правил дорожнього руху? Коли людина повинна мати право на адвоката? В момент арешту? До першого допита? До початку судового розгляду справи? Після закінчення судового процесу, якщо підсудний хоче звернутися до апеляційної інстанції? Чи слід підсудному мати право запрошувати приватних експертів, які б допомагали йому готуватися до судового процесу? Наприклад, спеціаліста, який може розрізняти відбитки пальців? Або лікаря-психіатра? Чи повинен підсудний мати право наймати помічників, які б допомагали йому розшукувати свідків?

• Питання 2: Чому право на «передбачений законом порядок» вкрай важливе в

кримінальному судочинстві? Школярам пропонують уявити, що вони живуть в країні, в якій можуть виникати наступні ситуації: Поліція підозрює вас у вчиненні злочину. Вона має право застосовувати будь-які методи, щоб отримати від вас відомості, що її цікавлять. Суддя, допитуючи вас, теж може застосовувати будь-які способи та засоби, щоб отримати інформацію. Вищі посадові особи держави таємно приймають рішення, які стосуються вашого життя, свободи, власності. При цьому вам не дозволяється брати участь у вирішенні цих питань. Пропонуються запитання для учнів, пов'язані з наведеними ситуаціями: чи вважаєте ви, що ваша справа буде розглянута справедливо та об'єктивно? Припустимо, що у вчиненні злочину обвинувачують не вас, а іншу людину. Чи погоджуєтесь ви з тим, що поліція і суд мають право допитувати її, використовуючи будь-які способи та засоби? Чи вважаєте ви правильним, що рішення, пов'язані із життям, свободою та власністю приймаються органами влади і посадовими особами таємно, без участі громадян? • Питання 3: Чому право на «передбачений законом порядок» важливе в інших випадках? Вказується, що передбачені законодавством процедури мусять неухильно застосовуватися органами влади не лише під час взаємодії громадян з поліцією та судом. Суворі процедури також необхідні при прийнятті законів, що стосуються свободи пересування громадян, умов існування їх родин, захисту власності, працевлаштування, отримання пенсій. Запитання та завдання для закріплення матеріалу уроку: Чому важливо гарантувати громадянам право на «передбачений законом порядок»? Наведіть необхідні приклади. Продивіться Білл про права. Знайдіть формулювання, які говорять про «передбачений законом порядок». Повідомте клас про ці положення, розкрийте їх сенс. Поясніть терміни: «передбачений законом порядок», процедура, перехресний допит, свідчити.

Урок 20. Тема: Як Конституція забезпечує громадянину право брати участь у виборах? Мета: знати, яким чином представники різних верств американського суспільства виборювали виборчі права. Пропонується проблемне завдання на тему: Хто мусить мати право голосу? Методика групової навчально-пізнавальної діяльності та ж. Школярі аналізують та обговорюють такі запитання: хто повинен мати право голосувати під час виборів посадових осіб? Кому слід надавати таку можливість? Чому громадянам необхідно мати право обирати посадових осіб? • Питання 1. Обмеження виборчих прав на початку історії США. Учням кажуть, що батьки-засновники вважали захист права власності дуже важливим завданням держави. Через це колись влада штатів наділяла правом брати участь у виборах лише білих заможних чоловіків. Вважалося, що ця категорія громадян голосує найбільш зважено та відповідально, бо їм є що втрачати. • Питання 2. Набуття права голосу чорношкірими. Повідомляється, що після скасування рабства в Конституцію увійшли важливі поправки. Відповідно до п'ятнадцятої поправки (1870 р.) влада штатів не могла відмовляти брати участь у виборах американцям, виходячи з кольору шкіри. Незважаючи на це, в багатьох південних штатах чинилися перешкоди для афроамериканців. Увагу учнів звертають на перевірку владою майнового стану та походження виборців. Вказується, що під впливом боротьби чорношкірих за громадянські права в Конституцію увійшла двадцять четверта поправка (1964 р.), а роком пізніше Конгрес США ухвалив закон про виборчі права. Ці події змусили владу штатів не заважати голосувати згаданій категорії громадян. • Питання 3. Жінки отримують право голосу. Школярам кажуть, що тривалий час в американській історії жінки не мали права брати участь у виборах. Стисло повідомляються факти їх боротьби за виборчі права, за подолання стереотипного уявлення про жінку як домогосподарку. Наводиться приклад безпрецедентного висування в 1872 р. Вікторії Вудхал на пост президента США.

Згадується дев'ятнадцята поправка до Конституції (1920 р.), яка надала жінкам право голосу. Акцентується на тому, що більш ніж через 130 років після прийняття Конституції жінки в США нарешті стали учасниками виборчого процесу. Зауважується, що в сучасних умовах небагато жінок в країні працюють на посадах в різних гілках державної влади. Наводяться відповідні статистичні дані. • Питання 4. Як індієць добилися виборчих прав. Розповідається, що протягом багатьох років після прийняття Конституції більшість корінних американців не вважалися громадянами США. В цей час правовою основою їх відносин із Сполученими Штатами були договори з американським урядом та звичаєве право. Лише в 1924 р. у відповідності з законом, схваленим Конгресом, індієць стали громадянами США та отримали виборчі права.

• Питання 5: Вісімнадцятирічні отримують право голосу. Звертається увага учнів на те, що в 1970 р. лише чотири штати наділяли молодиків молодше двадцяти одного року правом брати участь у виборах. В той час велику кількість американських хлопців було відправлено на війну до В'єтнаму. Прогресивно мисляча громадськість почала публічно запитувати уряд: чому загинути за американські ідеали можна з вісімнадцяти років, а голосувати – лише з двадцяти одного? В 1971 р. двадцять шоста поправка до Конституції, кажуть школярам, надала можливість вісімнадцятирічним приходити на виборчі дільниці. Відтепер вони могли голосувати як на загальноамериканських, так и на місцевих виборах. Увагу учнів звертають на те, що в сучасних умовах виборці у віці від 18 до 21 року використовують це своє право досить пасивно. • Питання 6. Сучасні обмеження виборчого права. Повідомляється, що в сьогднішній Америці, незважаючи на загальний характер виборчого права, існують певні обґрунтовані вимоги до бажаючих проголосувати. Так, усі штати вимагають від виборця постійного проживання в межах даного суб'єкта федерації. Деякі штати позбавляють права голосу громадян, засуджених за тяжкі злочини. Голосувати, кажуть школярам, можуть лише носії американського громадянства. Запитання та завдання для закріплення матеріалу уроку: Поясніть, як жінки добилися права голосу? Чому це право не було надане жінкам одночасно із чоловіками? Чому в сучасному Конгресі небагато жінок? За яких обставин вісімнадцятирічні набули виборчі права? Чому вони отримали право голосу пізніше інших соціальних груп (жінок, афроамериканців, індієць)? Чому молодь голосує пасивніше за інші вікові категорії виборців? Чи слід виборцям перед голосуванням складати певні іспити? Наприклад, підтверджувати добре знання англійської? Поясніть терміни: поправка до Конституції часів громадянської війни, майновий ценз, рух за громадянські права.

Підсумовуючи, можна зауважити, що на думку американських вчителів вже в початковій школі можливо і треба проводити педагогічно доцільну роботу щодо засвоєння дітьми базових громадянсько-назвчих знань, формування в них громадянських вмінь та виховання громадянськості. Ефективно це можна здійснювати шляхом вивчення громадянських прав.

Список літератури: 1. We the people. Student text. Level I. Center for civic education. Eleventh printing. Calabasas, 1996. – 184 P. 2. Fraenkel J. R., Kane F. T., Wolf A. Government and citizenship. Massachusetts, New Jersey. – Prentice Hall, 1990. – 554 P. 3. Watt J., Sinfield I., Hawkes C. Civics today. Toronto, Vancouver, Canada, 2000. – 184 P.

О.В. Кузьменко

ВИВЧЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКИХ ПРАВ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ США

В статті аналізується досвід педагогів США з питання навчання й виховання юних громадян. Обґрунтовується доцільність вдосконалення дидактичної моделі вітчизняного громадянознавства.

А.В. Кузьменко

ИЗУЧЕНИЕ ГРАЖДАНСКИХ ПРАВ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ США

В статье анализируется опыт педагогов США по вопросу обучения и воспитания юных граждан. Обосновывается целесообразность усовершенствования дидактической модели отечественного граждановедения.

O. Kuzmenko

THE STUDY OF CIVIL RIGHTS AT THE USA ELEMENTARY SCHOOL

The article deals with pedagogical experience of American teachers involved in education of young citizens. The author tends to prove the importance of improvement of the didactic model of Ukrainian civic education.

Стаття надійшла до редакції 17.09.2010

УДК 371.3:33

Моргун Ю.О.

м. Харків, Україна

СИСТЕМА ПІДГОТОВКИ СПЕЦІАЛІСТІВ ДЛЯ КОМЕРЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Актуальність проблеми. Для сучасної незалежної України велике значення має формування здорової економічної системи, яка є важливою основою добробуту країни. Таку систему мають змогу створити лише кваліфіковані кадри, які отримують освіту в нашій країні. Тому актуальність набуває вивчення вітчизняного опиту дореволюційних років, коли почалось зародження та становлення широкої мережі комерційних навчальних закладів, що має інтерес, як для історико-педагогічної науки так і для функціонування системи освіти у ринкових відносинах.

Ступень досліджуваності проблеми. Дослідження проблеми комерційної освіти активізувалися на різних етапах історичного розвитку. Вперше в радянській історіографії стисла характеристика комерційних закладів була приведена в книзі крупного радянського дослідника проблем дореволюційної освіти Н.А.Константинова. Процес започаткування та становлення комерційної освіти розглянутий в працях М.В.Брянцева, П.М.Верховського, Л.М.Володкевича, Е.Д. Дніпрова, Б.К.Тєбієва, І.Ф.Прокопенко, О.М.Камишанченко. Однак за полем дослідження вчених залишились факти, які сприяли розвитку комерційної освіти, як цілісної системи підготовки підприємницьких кадрів для країни у другій половині ХІХ - початку ХХ ст.

Мета статті полягає у розкритті основних типів комерційних навчальних закладів, які діяли на території України протягом досліджуваного періоду. Сформуванню уявлення про цілі, методи та форми організації навчальної діяльності у вітчизняній комерційній школі.

Виклад основного матеріалу. У наслідку умов економічного життя, що змінилися, торгова діяльність прийняла на початку ХХ ст. вельми різноманітні і складні форми. При